

суспільного розвитку майнові та немайнові відносини. Але навіть найдосконаліша система права не може охопити всю різноманітність суспільних відносин, які потребують правового регулювання.

Під прогалиною в праві звичайно розуміють випадки, коли певні суспільні відносини потребують правового регулювання, але воно не передбачене конкретним законом, правовою нормою. Засобом усунення прогалин є правотворчість: прийняття нових норм або редагування застарілих. Але суди не можуть чекати, поки прогалину в праві усуне законодавець, і не надавати захисту інтересам громадян і організацій, посилаючись на відсутність нормативної бази.

Вихід полягає в тому, що суду надається право розглядати такого роду справи за допомогою аналогії. Зустрічаються і більш суттєві прогалини в законі. В ньому бувають відсутні не лише прямі норми, але й аналогічні. Такі прогалини заповнюються за допомогою аналогії права. При використанні аналогії права необхідно зазначити, якими засадами і змістом цивільного законодавства суд керується, оскільки без такого детального аргументування рішення суду вважається необґрунтованим.

Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ

Мова як універсальний засіб міжособистісної комунікації в різних соціальних, політичних, культурних обставинах і на різних етапах розвитку соціуму часто набуває виразно інших ознак і функцій, які іноді можуть навіть не до кінця усвідомлюватися членами соціуму [1, с. 22]. Так, для українців, які тривалий час перебували під владою кількох імперій, мова й далі залишається опорним пунктом української ідентичності, запорукою виживання українського етносу як колективної індивідуальності та збереження його національного обличчя. Цей підхід, що сформувався ще за часів Тараса Шевченка і набув особливої актуальності на зорі відновлення новітньої української державності, за інерцією залишається в нас домінантним і в XXI ст.

На відміну від українського, європейський підхід є в першу чергу державоцентричним, і в другу чергу етно-ідентифікаційним. Мова – важливий інструмент забезпечення верховенства права та

побудови правової держави. Для того, щоб закон діяв, держава зобов'язана донести його зміст до громадян. Одним з обов'язків держави є забезпечити громадянам доступ до важливої інформації, зокрема щодо охорони здоров'я, захисту прав споживача, поведінки в умовах надзвичайної ситуації тощо. Для цього необхідно забезпечити знання державної мови всіма громадянами, зокрема й особами, які належать до національних меншин, а також мігрантами. При цьому на перший план виходить інструментальна функція мови як засобу оперативного і безпосереднього (без перекладу) зв'язку між інститутами держави та населенням. Завдяки поєднанню інструментальної й символічної функцій державна мова є потужним засобом організації суспільства та діяльності людей, їх об'єднання у спільному національному будинку. На відміну від мов меншин, мова державотворчого народу – не лише ідентифікатор етносу, а й елемент конституційного ладу країни й офіційний маркер її державних кордонів [2, с. 68].

Мовний фактор відіграє надзвичайно важливу роль у суспільстві, особливо в перехідному, до якого досі продовжує належати українське. Гострота мовного чинника для більшості сфер суспільного життя зумовлена, зокрема, тривалою історією лінгвоциду українців і нищення української мови, складнощами розв'язання успадкованих з минулого мовних проблем під час становлення незалежної Української держави та її національної правової системи. Усвідомлення діалектики взаємозв'язку в тріаді «мова – право – реформа» сприятиме підвищенню ефективності правової реформи, якісному оновленню мовного законодавства, а також забезпечить консолідацію суспільства, творення нової української політичної нації. Підвищена увага до статусу та реального функціонування української мови в останні десятиліття спричинила цілу лавину різноманітних характеристик, оцінок, поетичних визначень – деякі з поширених дефініцій української мови сприймаються як метафора, як образний вислів, хоча стосуються сутнісних характеристик цього складного феномену. У зв'язку з цим доречно розглянути українську мову в якості вихідної матерії правових змін, чинника ефективності здійснення правової реформи в Україні. Адже українська мова як єдинодержавна в сучасному дискурсі публічного врядування виконує цілу низку функцій, а саме: є засобом спілкування, враховуючи поліетнічність українського суспільства; поширення інформації; засобом інтерпретаційно-оцінювального впливу; інструментом державної пропаганди та контролю. Прямі функції української мови публічного формату – створювати можливість цивілізованого

спілкування та бути в ньому інструментом поваги, толерантності, культури, без чого прогресу в суспільстві складно досягнути [3, с. 87].

Мова є найважливішим засобом передавання будь-якої інформації, в тому числі й правового змісту. Завдяки мові відображені у свідомості ознаки стосовно предметів втілюються в матеріальну форму слів і тим самим утворюють основу для ідеальних об'єктів пізнання – понять і категорій, за допомогою яких відбувається мислення. Тому мова – першооснова не лише конструювання юридичних понять, але й фактор, що безпосередньо позначається на формуванні та формулюванні права, є невід'ємною складовою його зовнішнього вираження. Волю суб'єкта правотворчості для того, щоб перетворити її на правило (масштаб, еталон) поведінки загального характеру, слід об'єктивувати, тобто надати їй зовнішнє вираження. Іншого способу матеріалізації, крім викладення цієї волі національною мовою та запису її за допомогою певних знаків, людству ще не відомо, тобто без мови неможливе існування права. Точність, ясність і однозначність юридичних формулювань, їх адекватне мовне втілення, правильне й уніфіковане вживання правової термінології визначають рівень законодавства, сприяють правильній реалізації норм права, всебічній охороні та захисту прав і свобод людини та громадянина. Мова права є не лише знаковою системою, але й невід'ємною частиною національної правової системи з її історичними витоками, традиціями, рівнем правової свідомості та правової культури.

Мова права як особливий різновид національної літературної мови, що пристосований до умов функціонування у сфері правової комунікації, є первинним засобом зміни права, зокрема такої її форми як права реформа. Узагальнений концепт теоретичного образу правової реформи як виду (форми) істотних, прогресивних змін, перевлаштування права (правової системи, системи права, системи законодавства) обов'язково передбачає якісне мовне оформлення і забезпечення цих правових перетворень [4, с. 54]. У такому випадку на перший план виходить мовний чинник пізнання і здійснення правової реформи, підвищення її ефективності. Усі рішення, концепції, проекти правових змін повинні відповідати, поряд з іншими, мовним вимогам – ясності, точності, лаконічності, доступності юридичного тексту. Це не випадково, оскільки особливістю мови правових змін є офіційний характер. У законодавчому акті мовна форма є нормативною та формально закріпленою. Вона не може бути самостійно змінена, викладена іншими словами. Порядок слів, речень і частин тексту повинен залишатися незмінним. Мова правової реформи є мовою суверенної влади суб'єктів реформування, які здійснюють за її

допомогою прогресивні перетворення об'єктивного права. Мовна недосконалість правової реформи не є лише частковою недосконалістю, нехтуванням окремим аспектом законодавчих змін. Мовна недосконалість правової реформи представляє собою недосконалість усіх правових змін, недолік, що гальмує правову реформу та шкодить її цілям і завданням. Належна мовна підтримка правової реформи сприяє її ефективній реалізації, створюючи можливості для накопичення, трансформації та передачі в суспільстві відповідної інформації, впливаючи в такий спосіб на формування громадської та експертної думок. Мовний чинник трансляції правової реформи забезпечує комунікацію суспільства та суб'єктів правової реформи, надаючи запланованим процесам змін характеру зрозумілості, відкритості та прозорості, що є основою суспільної довіри і до влади, і до заходів, які вона впроваджує в ході здійснення правової реформи. Мова права виступає основою інформаційного простору, який дає можливість впливати на свідомість і поведінку людей на користь правової реформи. Результатом цього процесу виступає формування позитивного образу правової реформи. Правова реформа передбачає якісне вдосконалення національного законодавства, предметом регулювання якого є мовні відносини [4, с. 55].

Отже, українська мова – невід'ємний атрибут національної державності та правової системи, що зберігає свою історичну, генетичну спадкоємність від давньокіївської доби. Мова вітчизняного права – це особливий різновид сучасної української літературної мови, що адаптований до умов функціонування у сфері правової комунікації. Без мовної матерії виникнення, розвиток і функціонування права неможливі. Це первинний засіб зміни права, зокрема такої її форми як правова реформа. Українська мова безпосередньо впливає і визначає якість та ефективність здійснення правової реформи.

Список використаних джерел

1. Гриценко П. Ю. Українська мова як чинник державотворення: наукові засади і моделі втілення (стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 20 січня 2021 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 2. С. 22–26. doi: <https://doi.org/10.15407/vsn2021.02.022>.

2. Ажнюк Б. М. Право на мову: європейський соціолінгвістичний контекст і Україна. *Українська мова і європейський лінгвокультурний контекст* : зб. наук. праць. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 68–92.

3. Пірен М. І. Українська мова – важливий чинник єдності

суспільства, формування української політичної нації та реалізації демократичних реформ. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління.* 2019. № 3. С. 85–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2019_3_14.

4. Кривицький Ю. В. Мовний фактор правової реформи: теоретичний аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2018. № 1 (106). С. 49–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2018_1_6.

Марчило Лариса Миколаївна,
доцент кафедри української мови
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,
кандидат філологічних наук, доцент
Дудко Ірина Володимирівна,
професор кафедри української мови
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,
кандидат філологічних наук, доцент

ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНІВ СПОРІДНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ЛЕКСЕМ «МАТКА», «МАТУХНА»)

Система термінів спорідненості та свояцтва належить до архаїчного шару лексики слов'янських мов. І хоча цей шар є стабільним, навіть консервативним, проте зміни відбуваються й у ньому, що пов'язано зі змінами реальних умов життя суспільства та сім'ї. Багатий матеріал для дослідження формування відповідної групи лексики в українській мові дають писемні пам'ятки, створені на Волині, зокрема актові книги, у яких зафіксовані матеріали, пов'язані з сімейними справами, з розподілом спадщини між родичами. Мова таких документів обтяжена застарілими формулюваннями, проте «мовне оформлення їх характеризується тісним зв'язком з живою народною мовою, охоплюючи значний ареал живомовної лексики і фразеології» [5, с. 7-8].

Волинські грамоти XVI ст. містять різні лексичні одиниці на позначення родинних стосунків. Це назви повної і неповної спорідненості, першого, другого та інших ступенів спорідненості, назви кровних родичів і свояків тощо, наприклад: **отьць, матка, матухна, сынъ, дочка, братъ, сестра, дѣдь, бабка, унукъ, мачеха, падчерица, предькъ, потомькъ, щадькъ, дѣти** та ін.

До лексем, часто вживаних в аналізованих документах, належить лексема **матка**, що має значення 'жінка стосовно дитини,